

JAN GUSTAW ROKITA¹

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

TEMATYKA MITOLOGICZNA NA MEDALU GLORYFIKUJĄCYM POSTAWĘ JANA III SOBIESKIEGO POD WIEDNIEM (12 WRZEŚNIA 1683 ROKU). UWAGI IKONOGRAFICZNE (CZ. I)

MYTHOLOGICAL MOTIFS ON THE MEDAL GLORIFYING THE ROLE OF JAN III SOBIESKI IN THE BATTLE OF VIENNA (12 SEPTEMBER 1683).
ICONOGRAPHIC REMARKS

Summary

This paper provides a detailed analysis of five historical items from the times of Jan III Sobieski concerning his role in the battle of Vienna, which are in part entirely unknown to Polish readers. The author has pointed out that the portrait of Sobieski displayed on the obverse side of the medallic work harked back to the images of ancient personages from the Roman times and was made on the basis of graphics portraying the king. Also, the royal titles inscribed in the edge lettering of the obverse side appeared earlier in the European medallic art.

Keywords: medal, obverse, revers, Sobieski, Schmelzinger

Streszczenie

Tematem artykułu jest szczegółowa analiza pięciu przykładów zabytków z epoki dotyczących postawy Jana III Sobieskiego pod Wiedniem, w części całkowicie nieznanymi polskiemu czytelnikowi. Autor wykazał, że portret Sobieskiego umieszczony na pierwszej stronie dzieła medalierskiego nawiązuje do wizerunków antycznych osobistości z czasów rzymskich i powstał w oparciu o podobny królewski w grafice. Również i tytulatura królewska zawarta w napisie otokowym awersu pojawiała się wcześniej w medalierstwie europejskim.

Słowa kluczowe: medal, awers, rewers, Sobieski, Schmelzinger

¹ Mgr Jan Gustaw Rokita, Wydział Nauk Historycznych i Społecznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Zainteresowania: historia sztuki, historia mody, medalierstwo, propaganda królewska na dworze Wazów i Sobieskich. E-mail: janrokita1@gmail.com.

WSTĘP

Wiktoria wiedeńska – 12 września 1683 roku – mimo, iż w ostatecznym rozrachunku nie zapewniła tak oczekiwanego przez Jana III Sobieskiego umocnienia pozycji na arenie krajowej i międzynarodowej, stała się tematem zawsze godnym upamiętnienia dla medalierów pracujących nie tylko dla dworu królewskiego w Rzeczypospolitej, lecz również dworów cesarza Leopolda I Habsburga czy papieża Innocentego XI. Należy ponadto podkreślić, iż w zachowanej spuściznie artystycznej pochodzącej z czasów Sobieskiego medale poświęcone zwycięstwu nad Turcją pod murami cesarskiej stolicy przeważają, zarówno pod względem ilościowym jak i jakościowym, nad datowanymi na wcześniejszy okres numizmatami, np. wybitymi w następstwie wygranej batalii chocimskiej czy uświetniającymi królewską koronację w Krakowie (2 lutego 1676 roku). Materiał medalierski związany z wiktoria wiedeńską można podzielić na trzy grupy w zależności od tematyki dominującej na kompozycji awersu i rewersu. Można więc wyróżnić: medale dedykowane Janowi III Sobieskiemu (np. Kraków, Muzeum Narodowe, zbiory E. Hutten-Czapskiego, nr inw. VII-Md-476; Warszawa, Muzeum Narodowe, nr inw. 67058 MNW; Zamek Królewski, nr inw. ZKW.N.830/2573; *Chwała i sława Jana III* 1983, 216, 192; *Odsiecz wiedeńska* 1990, 252-253, kat. nr 418), medale gloryfikujące władców państw sprzymierzonych (np. Warszawa, Muzeum Narodowe, nr inw. 16436 NPO; Warszawa, Biblioteka Narodowa, Zakład Zbiorów Ikonograficznych, nr inw. I.G. 18273, I.G. 18303; Kraków, Muzeum Narodowe, zbiory E. Hutten-Czapskiego, nr inw. VII-Md-519; Toruń, Muzeum Okręgowe, nr inw. D/2053; Przedmiot wystawiony na aukcji antykwariatu numizmatycznego „Dr. Busso Peus Nachfolger” we Frankfurcie nad Menem, dnia 31 października 2013 roku, aukcja nr 411, kat. nr 1751, Acsearch.info 2017; Przedmiot wystawiony na aukcji Warszawskiego Centrum Numizmatycznego, dnia 23 maja 2009 roku, kat. nr 1007, Warszawskie Centrum Numizmatyczne 2017; Przedmiot wystawiony na aukcji antykwariatu numizmatycznego „Gorny & Mosch Giessener Münzhandlung” w Monachium, dnia 7 marca 2013 roku, aukcja nr 213, kat. nr 4088, Acsearch.info 2017; *Chwała i sława Jana III* 1983, 217-218, 223-224, 226-227, kat. nr 196, 206, 212), w końcu wszystkie pozostałe medale zarówno te stanowiące ikonograficzny dokument z uwzględnieniem na medalowym krążku konkretnych epizodów wojennych, fortyfikacji i zabudowań cesarskiej stolicy oraz obozu tureckiego (np. Kraków, Muzeum Narodowe, zbiory E. Hutten-Czapskiego, nr inw. VII-Md-491, VII-Md-500; Przedmiot wystawiony na aukcji antykwariatu numizmatycznego „Gorny & Mosch Giessener Münzhandlung” w Monachium, dnia 15 października 2008 roku, aukcja nr 172, kat. nr 6085, Acsearch.info 2017; Przedmiot wystawiony na aukcji antykwariatu numizmatycznego „Baldwin’s Auctions Ltd” w Londynie, dnia 4 maja 2006 roku, aukcja nr 46, kat. nr 2322, Acsearch.info 2017; Hirsch 1883, 66; *Odsiecz wiedeńska* 1990, 244, 248-249, kat. nr 384, 404), jak i będące artystycznym memento ocalenia miasta przypisywanego opiece Opatrzności

Boskiej (np. Kraków, Muzeum Narodowe, zbiory E. Hutten-Czapskiego, nr inw. VII-MdP-505; Przedmiot wystawiony na aukcji antykwariatu numizmatycznego „Gorny & Mosch Giessener Münzhandlung” w Monachium dnia 15 października 2008 roku, aukcja nr 172, kat. nr 6102, Acsearch.info 2017; *Odsiecz wiedeńska* 1990, 248, kat. nr 401). Wspólną cechą wszystkich wzmiankowanych prac medalierskich jest przekaz w mniejszym lub większym stopniu sławiący imię i czyny polskiego monarchy.

Celem niniejszego artykułu jest próba odpowiedzi na pytanie, czy istnieją wcześniejsze graficzne wizerunki Jana III Sobieskiego, na których monarchę polskiego uwieczniono w podobny sposób jak na awersie medalu autorstwa Schmelzingera (Smeltzinga) z 1683 roku. Cel niniejszy zostanie osiągnięty poprzez szczegółową analizę ikonograficzną wybranych dzieł sztuki graficznej pochodzących z drugiej połowy XVII wieku, pozyskanych podczas kwerendy naukowej i nawiązujących do przedstawienia na pierwszej stronie medalu.

1. STAN BADAŃ

Na temat medali Jana III Sobieskiego pochodzących z lat osiemdziesiątych XVII wieku powstało bardzo niewiele publikacji specjalistycznych. Wśród polskojęzycznych pozycji zawierających podstawowe dane o artefaktach wykonywanych na zamówienie Sobieskiego wymieniać należy zwłaszcza znakomite katalogi wystawowe: *Chwała i sława Jana III w sztuce i literaturze. Katalog wystawy jubileuszowej z okazji trzechsetlecia odsieczy wiedeńskiej* (Warszawa 1983), *Rzeczpospolita w dobie Jana III. Katalog wystawy Zamku Królewskiego, Archiwum Głównego Akt Dawnych i Biblioteki Narodowej* (Warszawa 1983), *Odsiecz wiedeńska. Wystawa jubileuszowa w Zamku Królewskim na Wawelu w trzechsetlecie bitwy* (Kraków 1990), *Tron pamiątek ku czci „Najjaśniejszego, Niezwycięzonego Jana Sobieskiego Króla Polskiego” w trzechsetlecie śmierci 1696-1996* (Warszawa 1996). We wszystkich wspomnianych pozycjach, także i w katalogu wystawy nt. odsieczy wiedeńskiej, znajdują się opisy medali powstałych w związku z wiktoria wiedeńską.

Ze względu na przyjętą metodę pracy naukowej, zakładającą szukanie związków i zależności pomiędzy portretem na awersie czy rewersie medalu a podobizną graficzną i malarską, szczególnie przydatne okazywały się również publikacje oraz artykuły naukowe z zakresu historii sztuki i wojskowości. O ikonografii Jana III Sobieskiego i jego najbliższej rodziny napisali artykuły naukowe m.in. Aleksander Czołowski i Janina Ruszczycówna (Czołowski 1930; Ruszczycówna 1982). W ostatnim czasie została również wydana praca Hanny Widackiej będąca najpełniejszym jak dotąd opracowaniem dotyczącym grafiki portretowej Jana III Sobieskiego *Lew Lechistanu. Jan III Sobieski w grafice* (Warszawa 2010).

2. OMÓWIENIE MEDALU

Medal autorstwa Johanna Martena Schmelzingera (Smeltzinga)² z 1683 roku podporządkowany był identyfikacji osoby królewskiej z gromowładnym Jowiszem (Av. Warszawa, Muzeum Narodowe, nr inw. 11774 MNW, Rv. Warszawa, Biblioteka Narodowa, Zakład Zbiorów Ikonograficznych, nr inw. I.G. 18311; Raczyński 1838, t. 2, poz. 221; Hutten-Czapski 1871-1916, poz. 2521; Bartynowski, I.G. 18311, I.G. 18312; Chelminski 1904; Thieme-Becker 1907-1950, t. 31, 154; Manthey 1956, 19-20; Kamiński, Kowalczyk 1969, 67; Strzałkowski 1982, 108; Przedmiot wystawiony na aukcji antykwariatu „Dr. Busso Peus Nachfolger” we Frankfurcie nad Menem, dnia 4 listopada 2009 roku, aukcja nr 399, kat. nr 872, Acsearch.info 2017; W dolnej części awersu, w otoku umieszczono ponadto sygnaturę zawierającą inicjały autora medalu: I.S.) (il. 1). Popiersie królewskie w ujęciu profilowym w polskim stroju gronostajowym płaszczu i żupanie z pętlcami oraz wieńcu laurowym na głowie – zajmuje większą część awersu dzieła medalierskiego. Inskrypcja stanowiąca integralną część awersu zawiera tytułaturę przypisywaną Sobieskiemu o następującej treści: IOAN[nes] III D[ei] G[ratia] POL[oniae] REX FID[ei] DEF[ensor]. Oglądający, po przeczytaniu ostatniej części napisu: FID[ei] DEF[ensor], nie miał wątpliwości, jakim wartościom i ideałom hołdował monarcha. Warto zatrzymać się dłużej nad propagandowym znaczeniem powyższego fragmentu tekstu.

Określenie „Obrońca Wiary” („Défenseur de la Foi”) zostało uwzględnione po raz pierwszy w treści bulli Leona X *Ex supremæ dispositionis* skierowanej do Henryka VIII, datowanej na 11 października 1521 roku. Papież wdzięczny monarsze za jednoznaczne potępienie i opowiedzenie się przeciwko postulatam głoszonym przez Marcina Lutra i jego zwolenników widział w przedstawicielu dynastii Tudorów ewentualnego sojusznika w walce z rodzącą się dopiero reformacją. Bezpośrednią przyczyną szczególnego wyróżnienia Henryka VIII stało się wydanie w tym samym roku rozprawy *O obronie siedmiu sakramentów (Assertio Septem Sacramentorum)* przypisywanej tradycyjnie władcy angielskiemu. W powyższym traktacie otwarcie skrytykowano główne postulaty protestantów, wskazując na potrzebę zachowania sakramentalnego charakteru małżeństwa oraz zwierzchności papieskiej. O słuszności posunięć politycznych Leona X przekonany był również jego następca Klemens X (Giulio de' Medici). W zamian za przychyłość i protekcję polityczną wysłannika władcy angielskiego Thomasa Hannibala w okresie poprzedzającym trwające od 1 października do 19 listopada 1523 roku konklawe nowo wybrany następca świę-

² Smeltzing (Schmelzinger) Johann (Jan) Marten (3 VIII 1656 Lejda – 18 X 1693 Lejda) – wywodzący się z Holandii medalier działający głównie w latach 1669/1684-1693, rytownik, pracownik mennicy paryskiej (od 1690 roku). Autor licznych medali m.in. upamiętniających zwycięstwo wiedeńskie wykonanych na zamówienie Jana III Sobieskiego oraz Leopolda I Habsburga (1683), otwarcie przez Jakuba II Stuarta obrad parlamentu brytyjskiego (1685), narodziny księcia Jamesa Francisca Edwarda Stuarta (1688), stłumienie powstania antychrześcijańskiego (rebelii wszczętej przez Archibalda Campbella hrabiego Argyll i Jamesa Scotta, 1 księcia Monmouth) (1688). Podpisywał się sygnaturą: J.S.; S.N.; I. SMELTZING (Forrer 1912, t. 5, 546).

Il. 1. Johann Marten Schmelzinger (Smeltzing), *Medal z okazji oswobodzenia cesarskiej stolicy, Wiednia – srebro bite, Leyda, 1683*: na awersie realistyczny portret królewski, na rewersie postać Jana III Sobieskiego identyfikowanego z gromowładnym Jowiszem ciskającym pęk piorunów w kierunku spadającego półksiężyca, emitowany z inicjatywy dysponenta królewskiego.

Źródło: Przedmiot wystawiony na aukcji antykwarium „Dr. Busso Peus Nachfolger” we Frankfurcie nad Menem, dnia 4 listopada 2009 roku, aukcja nr 399, kat. nr 872, Acsearch.info 2017.

tego Piotra podarował Henrykowi VIII złotą różę. Prezent papieski przekazany podczas audiencji 19 maja 1524 roku osobiście przywiózł do Amptill w hrabstwie Bedford (siedziby królewskiej) Hannibal, który 8 czerwca 1524 roku opuścił stolicę apostołską. Mimo anulowania w 1534 roku, po I akcie supremacji, przyjętym 3 listopada tegoż roku przez papieża Pawła III, błędnej decyzji swojego poprzednika oraz wydaniu ekskomunikacji, żyjący w sprzeczności z zasadami ewangelii angielski panujący nadal uważał siebie za obrońcę prawdziwej wiary. W proklamacji wydanej 23 stycznia i ogłoszonej 6 lutego 1542 roku w Londynie potwierdzającej aktualność wszelkich dokumentów wystawionych przez kancelarię królewską przed 30 kwietnia 1542 roku po raz kolejny pojawia się identyczne sformułowanie. Na mocy odrębnej ustawy parlament brytyjski obradujący od 14 stycznia do końca marca 1544 roku jednoznacznie poparł roszczenia panującego i umożliwił dziedziczenie identycznej tytułatury przez kolejnych następców tronu. Powyższy akt prawny miał szczególne znaczenie dla jedyne go żyjącego potomka Henryka VII w linii męskiej, Edwarda (Kennet et al. 1706, 61; McMullen Rigg 1890, 306; Hughes i Larkin 1964-1969, t. 1, 23-56; Elton 1977, 45-67; Ridley 1984, 72-87).

Określenie użyte w stosunku do króla polskiego – Jana III Sobieskiego – przez autora medalu należy jednak uznać za przedwczesne. Sobieskiemu tytuł „Defensor Fidei” przyznał dopiero papież Innocenty XI 25 VII 1684 roku. W liście wystosowanym do króla przywódca Kościoła pisze: „Okazałeś się, Wasza Królewska Mość, godnym nie tylko korony polskiej, ale nawet korony całego świata” (*Pisma do wieku i spraw* 1880, 45-46). Niewątpliwie jednak cytowana inskrypcja trafnie odzwierciedlała poglądy współczesnych odbiorców wdzięcznych monarsze za zaangażowanie podczas odpierania kolejnych najazdów Turków i Tatarów oraz świadomych następstw ewentualnej przegranej pod Wiedniem.

O podobne tytuły często z pozytywnym rezultatem zabiegali u przywódcy Kościoła katolickiego również i pozostali europejscy władcy roszczenicy sobie prawo do występowania zbrojnie w razie zagrożenia swobód wyznawców chrześcijaństwa. Dla przykładu można wymienić napis na neapolitańskim dukacie dostępnym w licznych wersjach złotych i srebrnych, autorstwa Giovanniego Battisty

Il. 2. Giovanni Battista Ravaschieri, Moneta o wartości dukata (bita w srebrze), Neapol, Filip II Habsburg, 1554-1556: na awersie głowa panującego honorowana koroną, na rewersie napis: FIDEI DEFENSOR. Źródło: Przedmiot wystawiony na aukcji antykwiariatu firmy „Numismatica Ars Classica” w Londynie, aukcja nr 60, kat. nr 101, Acsearch.info. 2017.

Ravaschieri³ z lat 1554-1556, dedykowanym Filipowi II Hiszpańskiemu, panującemu w Neapolu (Przedmiot wystawiony na aukcji antykwiariatu firmy „Numismatica Ars Classica” w Londynie, aukcja nr 60, kat. nr 101 Acsearch.info 2017) (il. 2). Na rewersie monety, wewnątrz dwóch związanych wstążką gałązek laurowych uzupełnionych o krzyż, (w górnej części) znalazła się inskrypcja FIDEI DEFENSOR. Głowa brodatego mężczyzny w koronie na pierwszej stronie nie pozostawia wątpliwości, komu dedykowany był powyższy napis.

Wizerunek Sobieskiego na awersie medalu autorstwa Schmelzingera (Smeltzinga) stanowi natomiast dalekie echo wcześniejszych dzieł sztuki, zwłaszcza grafiki, przybliżających w podobny sposób zarówno fizjonomię jak i kostium królewski. Interesująco przedstawia się zwłaszcza portret Jana III Sobieskiego powstały najpewniej po jesieni 1676 roku,

Il. 3. Nieokreślony rytownik niemiecki, *Portret graficzny Jana III Sobieskiego*, miedzioryt, po jesieni 1676 (reprodukcja, Widacka 2010, 199).

autorstwa anonimowego rytownika niemieckiego (Kórnik, Biblioteka PAN, nr inw. A.XV.1376; Kraków, Muzeum Narodowe, Zbiory Czartoryskich, nr inw. R. 2604; Warszawa, Biblioteka Narodowa, Zakład Zbiorów Ikonograficznych, nr inw. G.213; Widacka 1987, 147, 166, 146; *Katalog portretów* 1992, t. 2, 1992, 150, poz. 1795, il. w t. 6, 1997, 213; Widacka 2010, 198-199) (il. 3). Sylwetka polskiego monarchy została upamiętniona w popiersiu zwróconym *en trois quarts* w prawo i ujęta w owalu obwiedzionym wicią na kształt wieńca laurowego. Ubiór portretowanego składa się z żupanu z pętlcami, wzorzystej futrzanej delii posiadającej kołnierz gronostajowy o zbliżonym jak na awersie kształcie oraz spiętej na wysokości szyi drogocenną,

³ Ravaschieri Giovanni Battista (nieustalona data i miejsce urodzenia i śmierci) – wywodzący się z Włoch mincerz, kierownik mennicy w Neapolu (w latach 1525-1560). Wykonawca licznych monet i dukatów m.in. zawierających wizerunki Karola V Habsburga i Filipa II Habsburga (1554-1556). Podpisywał się sygnaturą: BR (Forrer 1912, t. 5, 37).

horyzontalną zaponą (brak analogii na medalu). Monarcha pozbawiony został nakrycia głowy, uwidoczniona została natomiast fryzura w postaci włosów przyciętych krótko i koliście.

Zachowały się jeszcze dwie grafiki reprezentujące zbliżony poziom artystyczny powstałe również po jesieni 1676 roku. Autorem pierwszej z nich jest Johann Jakob Thurneysen⁴ (Warszawa, Biblioteka Narodowa, Zakład Zbiorów Ikonograficznych, nr inw. G.7021; Warszawa Muzeum Narodowe, nr inw. 62690; Czapski 1901, poz. 692; Widacka 1987, 158-159, 190, 165; Widacka 2010, 194-195) (il. 4). Ujęcie portretowanego w popiersiu skierowanym *en trois quarts* w prawo, w owalu skonstrastowane zostało z neutralnym tłem ograniczonym owalną ramą. Również i w tym wypadku władca odziany jest w żupan z pętlcami wraz z nałożoną nań futrzaną delią zwieńczoną gronostajowym kołnierzem i horyzontalną zaponą. Warto zwrócić także uwagę na dekorację płaszcza królewskiego, której motywem przewodnim są powtarzające się wici roślinne podobne do tych uwzględnionych na awersie.

Twórcą drugiego portretu królewskiego sporządzonego po jesieni 1676 roku jest Fredrich Wilhelm Schmuck⁵ (Kraków, Muzeum Narodowe, nr inw. 33433; Czapski 1901, poz. 685; Widacka 1987, 157-159, 188, 164; Widacka 2010, 196-197) (il. 5).

Il. 4. Johann Jakob Thurneysen (Thourneyser) st., *Portret graficzny Jana III Sobieskiego*, miedzioryt, częściowo ruleta, Bazylea, po jesieni 1676 (reprodukcja, Widacka 2010, 195).

⁴ Thurneysen (Thourneysen, Thourneyser, Thurneiser, Thurneyser) Johann Jacob (15 VI 1636 Bazylea – 15 II 1711 Bazylea) – wywodzący się ze Szwajcarii rytownik, portrecista, wykształcony w Strassburgu, działający w Bourg-en-Bresse (w 1656 roku), Turynie (w 1659 roku), Wiedniu (w 1695 roku), Pradze (w 1697 roku), Norymberdze i Augsburgu (po 1697 roku). Autor licznych rycin portretowych m.in. Ludwika XIV (1668), Jana III Sobieskiego (ok. 1676), Franza Josepha Fogeli (1676), Jacobusa Harderusa (1687/1700), Camille de Neufville de Villeroy (XVII w.), Ludwika Burbona (XVII/XVIII w.), Emanuela Königa (1703) (Rondot 1899, 158; Thieme i Becker 1907-1950, 33, 1939, 120).

⁵ Schmuck Friedrich Wilhelm (1637 Gemar – 19 I 1721 Strassburg) – rytownik, wydawca, drukarz. Ilustrator książek m.in. Johanna Tscherninga i Tomasa Plana *Horlogium Astronomicum Argentoratense* (Argentoratum 1700). Twórca rycin portretowych m.in. Jana III Sobieskiego (po jesieni 1676 roku), historycznych, m.in. z przedstawieniem fety wydanej z okazji narodzin księcia Burgundii, 13 sierpnia 1682 roku (1682), oraz licznych karykatur i rycin z wizerunkami XVII i XVIII-wiecznych typów ludzkich, m.in. student (XVII w.), minister (XVII w.), dama (XVIII w.) (Thieme i Becker 1907-1950, 40, 1936, 179).

Il. 5. Fryderyk Wilhelm Schmuck (?), *Portret graficzny Jana III Sobieskiego*, miedzioryt, akwaforta, po jesieni 1676 roku (reprodukcja, Widacka 2010, 197).

wieku. Niezmienne pozostają zarówno szczegóły wyglądu panującego (rysy twarzy, fryzura, wąsy) jak i ubiór częściowo inspirowany strojem staropolskim (żupan z guzami i pętlcami), częściowo zaś strojem wykorzystywanym w ceremoniale monarszym (płaszcz podbity futrem gronostajowym). Niewystępujący na rycinach portretowych Jana III Sobieskiego wykonanych po jesieni 1676 roku, a jedynie na pierwszej stronie medalu, wieniec laurowy miał zapewne w założeniu twórcy numizmatu przypominać potencjalnemu odbiorcy o największym sukcesie królewskim z ostatnich miesięcy, a więc wygranej bitwie pod Wiedniem 12 września 1683 roku. Obecność wspomnianego akcesorium, przynależnego w przeszłości rzymskim dowódcom wojskowym i cesarom, na skroniach władcy wyjaśnia umieszczona na awersie przytaczana inskrypcja otokowa gloryfikująca panującego jako obrońcę wiary. Tym samym więc Sobieski stał się symbolicznie chrześcijańskim triumfator nad muzułmańskim imperium osmańskim.

Opisywana kreacja monarsza nie stanowiła w dziedzinie medalierstwa polskiego podporządkowanego realizacji interesów dworu królewskiego istotnego novum. Z lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XVII wieku zachowało się bowiem szereg medali, na których pierwszych stronach utrwalono osobę Sobieskiego na wzór antyczny. Niezmienne pozostawały również zawsze elementy składowe stroju bohatera kompozycji w postaci płaszcza udrapowanego na wzór paludamentu spiętego na ramieniu broszą i wieńca laurowego (Warszawa, Muzeum Na-

Jan III Sobieski przywdział kostium narodowy, którego najważniejszymi elementami są żupan z pętlcami oraz wzorzysta, podbita futrem delia z gronostajowym kołnierzem, udrapowana również w analogiczny sposób jak na kompozycji medalierskiej. Istotnym dodatkiem do stroju monarchy jest spinająca wspomnianą delię horyzontalna zapona. Zbliżone do portretu graficznego autorstwa Thurneysena jest również ujęcie monarchy w popiersiu z głową zwróconą *en trois quarts* w prawo, ukazane na neutralnym tle w owalu.

UWAGI KOŃCOWE

Wizerunek monarszy Jana III Sobieskiego uwieczniony na opisywanym numizmacie nawiązuje częściowo do wcześniejszych portretów królewskich w grafice z lat siedemdziesiątych XVII

rodowe, nr inw. 16393 MNW, nr inw. 16395 NPO, 16482 NPO, 67058 MNW; Kraków, Muzeum Narodowe, Zbiory Czartoryskich, nr inw. Cz. 1415, VII-Md-460, MNK VII-Md-637, VII-Md-433, VII-Md-476; Toruń, Muzeum Okręgowe, nr inw. 50; Przedmiot wystawiony na aukcji Warszawskiego Centrum Numizmatycznego, dnia 24 lutego 2012 roku; Przedmiot wystawiony na aukcji Warszawskiego Centrum Numizmatycznego, dnia 11 czerwca 2005 roku (aukcja stacjonarna nr 32, kat. nr 32/1009), Warszawskie Centrum Numizmatyczne 2017; Przedmiot wystawiony na aukcji antykwariatu „Coin Galleries Sale” w Oyster Bay, dnia 21 października 2010 roku, kat. nr 3187, Acsearch.info 2017; Przedmiot wystawiony na aukcji Warszawskiego Centrum Numizmatycznego, dnia 27 lutego 2016 roku, aukcja nr 63, kat. nr 813, Warszawskie Centrum Numizmatyczne 2017, data dostępu: 24.02.2017; Raczyński 1838, t. 2, poz. 187, 195, 207, 208, 224; *Chwała i sława Jana III* 1983, 207-208, 209-210, 208-209, 174, 209, 210, 216, kat. nr 171, 176, 175, 178, 192). Czasami również w charakterze dodatku występowała na awersach medali karacena, jak wierzono – nieodłączny rynsztunek wojenny dawnych Sarmatów występujący również na wielu malarskich konterfektach Jana III Sobieskiego (Warszawa, Zamek Królewski, nr inw. ZKW.N.830/2573; Hirsch 1883, poz. 50, tab. 5, il. 37; *Kolekcja generała Jerzego Węsierskiego*, poz. 2573, 2572; *Odsiecz wiedeńska* 1990, t. 1, 252-253, kat. nr 418). W podobnym uzbrojeniu ochronnym upamiętniono Sobieskiego m.in. na portrecie królewskim autorstwa Jerzego Eleutera Szymonowicza Siemiginowskiego powstałym pomiędzy 1683 a 1690 rokiem (Warszawa, Muzeum Narodowe, nr inw. MP 4377; *Polska – jej dzieje i kultura* 1927, 176; *Sztuka warszawska* 1962, t. 1, 125, 43; Drecka 1967, 63; *Kurfürst Max Emanuel* 1976, t. 2, 47-48; Fijałkowski i Voisé 1978, 14, 42).

BIBLIOGRAFIA:

- Acsearch.info. 2017. Data dostępu: 24.02.2017. <http://www.acsearch.info/>.
- Albertrandy, Jan Chrzyciel. 1805. *Zabytki starożytności rzymskich w pieniądzach, pospolicie medalami zwanych, czasów Rzplitej i szesnastu pierwszych cesarzów zbioru ś. p. Stanisława Augusta króla polskiego postrzeżone i krótkim wykładem objaśnione przez JX. Jana Albertrandego, prezesa Towarzystwa Warszawskiego, czytane na posiedzeniu publicznem*. Warszawa: Drukarnia Pijarów w Warszawie.
- Album rycin medali i monet z płyt przygotowanych do dzieła x. Biskupa Jana Albertrandego w latach 1822-1828 znajdujących się obecnie w Akademii Sztuk w Petersburgu*, b.m.d.w.
- Bartynowski, Władysław. [XIX/XX]. *Teki Bartynowskiego. Medale z czasów Jana III*, b.d.m.w., Gabinet Ikonograficzny Biblioteki Narodowej w Warszawie, sygn. AFG.23/III.
- Bénézit, Emmanuel. 1999. *Dictionnaire critique et documentaire des peintres, sculpteurs, dessinateurs et graveurs de tous les temps et de tous les pays*. Paris: Gründ.

- Bentkowski, Feliks. 1830. *Spis medali polskich lub z dziejami Krainy Polskiej stycznych w Gabinecie Król. Alex. Uniwersytetu w Warszawie znajdujących się tudzież ze zbiorów i pism rozmaitych lub podań zebrany i porządkiem ułożony przez [...] w Warszawie [...]*. Warszawa: Drukarnia Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.
- Burckhardt, Jacob. 1965. *Kultura odrodzenia we Włoszech*, tłum. Maria Kreczowska i Mieczysław Brahmer. Warszawa: Czytelnik.
- Canciani, Fulvio i Alessandra Constantini. 1997. Zeus/Iuppiter. W: *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae (LIMC)*, t. 8, 421-470. Zürich-München: Artemis.
- Chmielewski, Krzysztof i Jarosław Krawczyk. 2010. *Wilanowski widnokrąg. Szkice o pałacu i kulturze europejskiej*. Warszawa: Muzeum Pałac w Wilanowie.
- Chowaniec, Czesław. 1933. *Sobieski. Roi de Pologne d'après les estampes de l'époque*. Paris: Société générale d'imprimerie et d'édition.
- Chrościcki, Juliusz. 1983. *Sztuka i polityka 1587-1668. Funkcje propagandowe sztuki w epoce Wazów*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwa Naukowe.
- Chwała i sława Jana III w sztuce i literaturze. Katalog wystawy jubileuszowej z okazji trzechsetlecia odsieczy wiedeńskiej (wrzesień-grudzień 1983)*, red. Wojciech Fijałkowski i Jadwiga Mieleško. 1983. Warszawa: Muzeum Narodowe w Warszawie, Muzeum w Wilanowie.
- Coarelli, Filippo. 2000. *Rom Ein archäologischer Führer*. Mainz: Philipp von Zabern.
- Czołowski, Aleksander. 1930. Ikonografia wojenna Jana III. *Przegląd Historyczno-Wojskowy*, 2(2)2, 265-266.
- Drecka, Wanda. 1964. Z twórczości Siemiginowskiego. *Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie*, 18, 305-342.
- Elton, Geoffrey Rudolph. 1977. *Reform and Reformation: England 1509-1558*. Harvard: Harvard University Press.
- Estreicher, Karol. 1870-1939. *Bibliografia polska*, t. 1-33. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Fears, Rufus Jesse. 1983. *The Cult of Jupiter and Roman Imperial Ideology*. Berlin-New York: Walter de Gruyter.
- Fijałkowski, Wojciech i Irena Voisé. 1978. *Portrety polskie w galerii wilanowskiej*. Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza.
- Forrer, Leonard. 1904-1916. *Biographical dictionary of medallists-coin, gem, and seal-engravers, mint-masters, &c., ancient and modern*, t. 1-8. Londyn: Spink & Son.
- Gareau, Michel. 1992. *Charles Le Brun. First painter to king Louis XIV*. Paris: Hazan.
- Gębarowicz, Mieczysław. 1978. Nowe materiały do ikonografii wojennej króla Jana III Sobieskiego. *Studia Wilanowskie*, 3-4, 45-87.
- Hirsch, Alexander. 1883. *Die Medaillen auf den Entsatz Wiens 1683*. Tropau: Hess in Komm.
- Hughes, Paul i James Larkin. 1964-1969. *Tudor Royal Proclamations*, t. 1-3. Yale: Yale University Press.

- Hutten-Czapski, Emeryk. 1871-1916. *Catalogue de la collection des médailles et monnaies polonaises du comte E. Hutten-Czapski*, t. 1-5. St. Petersburg-Cracovie: Akademische Druck.
- Hutten-Czapski, Emeryk. 1901. *Spis rycin przedstawiających portrety przewaźnie polskich osobistości w zbiorze Emeryka hrabiego Hutten-Czapskiego w Krakowie*. Kraków: Nakładem Elżbiety Karoliny Hutten-Czapskiej.
- Kamiński, Czesław i Wiesława Kowalczyk. 1969. *Medale i medaliony polskie i związane z Polską. Katalog wystawy*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Archeologiczne oddział w Warszawie, Narodowy Bank Polski.
- Karpowicz, Mariusz. 1974. *Jerzy Eleuter Siemiginowski malarz polskiego baroku*. Warszawa-Wrocław-Kraków-Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Karpowicz, Mariusz. 1988. *Reisner Jan (1655-1713)*. W: *Polski Słownik Biograficzny*, red. Emanuel Rostworowski, t. 31, 33-34. Wrocław: Zakład im. Ossolińskich.
- Katalog portretów osobistości polskich i w Polsce działających*, red. Hanna Widacka, t. 1-8. 1990-1999. Warszawa: Biblioteka Narodowa.
- Kennet, White et all. 1706. *A Complete History of England: I The history of King Henry VIII., written by Edward, lord Herbert of Cherbury*. Londyn: B. Aylmer.
- Koch, Carl. 1936. *Der römische Juppiter. Dissertation*. Frankfurt am Men: Vittorio Klostermann.
- Kolekcja generała Jerzego Węsierskiego. Katalog monet i medali*, red. Andrzej Białkowski, Ewa Tarka, Stanisław Suchodolski i Zygmunt Wdowiszewski. 1974. Warszawa: Muzeum Narodowe.
- Kurfürst Max Emanuel Bayern und Europa um 1700*, red. Alexander von Reitzenstein, t. 1-2. 1976. Monachium: Hirmer.
- Lavergnée de, Barbara. 1997. *Charles Poerson: 1609-1667*. Paris: Arthena.
- Manthey, Jan. 1956. *Le bienheureux Innocent XI et La Pologne "Boulevard de la Chrétienté" sur les medailles commemoratives: de "Dextera tua Domine percussit inimicum" (1683) à "Pax fundata cum Moschis" (1686)*. Roma: Sacrum Poloniae Millenium.
- Mayr, Johann Baptist. 1681. *Vigiliae Rhetorum, Et Somnia Poetarvm, Symbolicè [et] Emblematicè Expressa, Et in Alma Archiepiscpoali Universitate Salisburgensi Publice Affixa Infrà Octavam SS. Corporis Christi Anno M. DC. LXXXI. Nunc autem Cum Facultate Superiorum Ære & Typis Data*. [Salzburg]: sump-tibus Joannis Baptistae Mayr (Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, sygn. M: QuN 607 (5)).
- McMullen Rigg, James. 1890. *Hanibal Thomas*. W: *Dictionary of National Biography*, red. Leslie Stephen, t. 24, 306. London: Smith, Elder & Co.
- Odsiecz wiedeńska. Katalog wystawy na Zamku Królewskim na Wawelu*, red. Antoni Franaszek i Kazimierz Kuczman, t. 1-2. 1990. Kraków: Państwowe Zbiory Sztuki na Wawelu.
- Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego*, wyd. Franciszek Kulczycki. 1880. Kraków: Akademia Umiejętności.

- Pliniusz Starszy. 2004. *Historia naturalna (wybór)*, tłum. Irena Zawadzka i Tadeusz Zawacki. Wrocław: Wydawnictwo De Agostini Polska.
- Polska – jej dzieje i kultura od czasów najdawniejszych do chwili obecnej*, red. Włodzimierz Antoniewicz, Jan Stanisław Bystron i Aleksander Brückner, t. 1-3. 1927. Warszawa: Wydawnictwo Władysław Trzaska, Ludwik Evert i Jan Michalski.
- Raczyński, Edward. 1838. *Gabinet Medalów Polskich oraz tych które się dziejów Polski tyczą poczynawszy od najważniejszych aż do końca panowania Jana III (1673-1696)*, t. 1-2. Wrocław: Drukiem M. Friedlaendera.
- Ridley, Jasper. 1984. *Henry VIII*. Londyn: Constable.
- Rondot, Natalis. 1899. *Les Thurneysen: graveurs d'estampes Lyonnais au XVIIIe siècle*. Bernoux: Bernoux et Cumin.
- Ruszczycówna, Janina. 1982. Ikonografia Jana III Sobieskiego. *Wybrane zagadnienia. Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie*, 26, 230-240.
- Ryszkiewicz, Andrzej i Walicki Michał. 1971. *Malarstwo polskie. Manieryzm-ba- rok*. Warszawa: Wydawnictwo Auriga.
- Rzeczpospolita w dobie Jana III. Katalog wystawy Zamku Królewskiego, Archiwum Głównego Akt Dawnych i Biblioteki Narodowej*, red. Ewa Suchodolska i Aleksander Gieysztor. 1983. Warszawa: Zamek Królewski.
- Sammlung des Herrn Sigismund von Chelminski, Szarawka (Russland). Münzen und Medaillen von Polen und sonstige auf Polen bezügliche Gepräge; die öffentliche Auction findet statt: Montag, den 25. April 1904 und folgende Tage*, red. Sigismund von Chelminski i Otto Helbing. 1904. Monachium: Otton Helbing.
- Schubert, Ernst. 1979. *König und Reich. Studien zur spätmittelalterlichen deutschen Verfassungsgeschichte*. Getynga: Vandenhoeck & Rupprecht.
- Stahr, Maria. 2008. *Medale polskie i z Polską związane od XVI do XVIII wieku*. Poznań: Muzeum Narodowe.
- Strzałkowski, Jacek. 1982. *Słownik medalierów polskich i z Polską związanych 1508-1965*. Warszawa: Polska Akademia Nauk, Instytut Sztuki.
- Swetoniusz. 1983. *Żywoty Cezarów*, tłum. Józef Wolski i Janina Niemirska-Pliszczyńska. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Sztuka warszawska od średniowiecza do połowy XX wieku. Katalog wystawy jubileuszowej. Muzeum Narodowe w Warszawie*, red. Tadeusz Dobrzeńcki i Janina Ruszczycówna, t. 1-2. 1962. Warszawa: Muzeum Narodowe.
- Szwagrzyk, Andrzej. 1971. *Moneta, medal, order*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Szyszko-Czyżak, Anna. 1981. *Medale polskie od XVI do XVIII wieku w zbiorach Muzeum Okręgowego w Toruniu. Katalog wystawy*. Toruń: Muzeum Okręgowe w Toruniu.
- The Monumentum ancyrantum*, tłum. George Hardy. 1923. Oxford: The Clarendon Press.
- Thieme, Ulrich i Felix Becker. 1907-1950. *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart [...]*, t. 1-37. Lipsk: Wilhelm Engelmann.

- Warszawskie Centrum Numizmatyczne. 2017. Data dostępu: 24.02.2017. <http://wcn.pl/auctions/>.
- Widacka, Hanna. 1987. *Jan III Sobieski w grafice XVII i XVIII wieku*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwa Naukowe.
- Widacka, Hanna. 2008. *W kręgu wielkiego króla, czyli opowieści wilanowskie*. Warszawa: Muzeum Pałac w Wilanowie.
- Widacka, Hanna. 2010. *Lew Lechistanu. Jan III Sobieski w grafice*. Warszawa: Muzeum Pałac w Wilanowie.
- Więcek, Adam. 1972. *Dzieje sztuki medalierskiej w Polsce*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Zbiory numizmatyczne Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Muzeum Narodowym w Poznaniu, Katalog wystawy*. 1982. Poznań: Muzeum Narodowe, Towarzystwo Przyjaciół Nauk.